

A Tanácsköztársaság művelődési politikájáról

1919. március 21-ével hős, dicső korszak vette kezdetét a magyar nép történetében. Az új munkáshatalom első feladata volt az uralkodó osztály hatalmának megdöntése politikai, gazdasági és kulturális vonalon. Köztulajdonba vették a termelőeszközöket: gyárakat, bányákat, üzemeket, földet, és bankokat. Az új gazdasági renddel párhuzamosan kezdték kialakítani a szocialista állam rendjét. Létrejöttek és megalakultak az új hatalom szervei. A termelőeszközök köztulajdonba vétele, valamint a szocialista államrend kialakítása megteremtette a lehetőségét és feltételeit a szocialista kultúrforradalom kibontakoztatásának. A dolgozók érdekei megkívánták, hogy a legsürgősebben fel kell számolni az uralkodó osztály kulturális monopolhelyzetét, megteremtve ezzel a dolgozók művelődésének lehetőségét.

A Tanácsköztársaság alkotmánya alapelveként mondta ki: „A Tanácsköztársaság megszünteti a burzsoázia műveltségi kiváltságát és megnyitja a dolgozók előtt a műveltség megszerzésének lehetőségeit.” (A Magyar Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmánya alapelveinek X. §-a). Az alkotmányban biztosított jogok alapján szélesre tárult a kultúra kapuja a dolgozók előtt. De nemcsak a lehetőségek nyíltak meg, hanem a gazdasági és politikai irányítás mellett, a kultúra irányítása is a dolgozók kezébe került. Az emberfölötti munka mellett – melyet gazdasági és politikai téren kellett elvégezni – sok időt és anyagi erőt áldoztak arra, hogy megteremtsék az oktatás és művelődésügy új rendszerét.

Magyarországon a feudális maradványokkal terhelt, elmaradott gazdasági és politikai helyzet rányomta pecsétjét az oktatásra és művelődésre is. Még olyan burzsoá forradalmi követelmények sem valósultak meg, mint az állam és egyház, egyház és oktatás szétválasztása. Nem volt egységes iskolai rendszer. A magániskolák és az egyházi iskolák mellett – melyek az iskolák zömét tették ki – csak nagyon gyér számban lehetett találni állami iskolákat. A vidéki népoktatás színvonala rendkívül alacsony volt. A nevelőmunkát a sovinizmus és klerikalizmus jellemezte.

Nemcsak a dolgozók voltak elzárva a kultúra minden lehetőségétől, hanem a haladószellemű tudósokat és művészeket is háttérbe szorították. Az uralkodó osztály érdekei és az elembertelenítő kizsákmányolás minden haladó szellemet gúzsba kötött. Ilyen örökséget kellett átvennie a fiatal Tanácsköztársaságnak, ugyanakkor teljesen járatlan úton kellett elindulnia.

A művelődésügyi politika központi irányítója és szervezője a Közoktatásügyi Népbiztosság volt. A művelődésügyi reformot is a Népbiztosság készítette elő. A vidéki kulturális élet irányítására a helyi direktóriumok keretén belül művelődésügyi osztályokat szerveztek. A Nógrádi Vörös Ujság 1919. április 23-i száma közli hogy megalakult a megyei művelődésügyi osztály, és a megyei direktórium művelődési megbízottnak Szabó Lajos középiskolai tanárt és Tettléri Károly segédtanfelügyelőt, elemi iskolai tanítót nevezte ki. A művelődésügyi osztályok kezdeti munkáját tükrözi a Nógrádi Vörös Ujság 1919. május 15-i számában közölt értesítés, melyben a Közművelődési Tanács értesíti a megye dolgozóit,

hogy a megye nagyobb településein minden vasárnap délután előadásokat tartanak társadalmi, közgazdasági és művészeti kérdésekről, melyeket a Művelődési Tanács szervez. A művelődésügyi osztályok mellett nagyszámban dolgoztak társadalmi bizottságok, melyekben a dolgozók és értelmiségiek százai vettek részt. A Nógrádi Népszava 1919. június 15-i száma felhívást közölt a megye orvosaihoz, mélnökeihez és ügyvédeihez, hogy jelentkezzenek előadásokat tartani.

A Közoktatásügyi Népbiztosság által kidolgozott reformterv kiterjedt az oktatás és népművelés minden lényeges területére. A szocialista művelődéspolitikát kibontakozásának egyik előfeltétele volt egyes, demokratikus jellegű átalakítások végrehajtása. Ilyen volt az állam és egyház szétválasztása. Az állam a vallást az állampolgárok magánügyének nyilvánította, a vallás szabad gyakorlásának jogát pedig az Alkotmányban biztosította mindenki számára: „A dolgozók igazi lelkiismeret szabadságát azzal védi a Tanácsköztársaság, hogy elválasztja teljesen a zegyházat az államtól, az iskolát az egyháztól. A vallását mindenki gyakorolhatja.” (Az Alkotmány XI. §-a.)

A főváros Közoktatásügyi Népbiztossága a következő rendeletet adta ki: „Elrendelem, hogy az összes iskolában a vallást tanítását azonnal megszüntessék és a felszabaduló órák részben a mai társadalmi viszonyok ismertetésére, részben közismereti tárgyak tanítására fordítandók.” (Vörös Ujság 1919. március 28-i szám: „Nincs hitoktatás a főváros iskoláiban”).

A Nógrádi Hírlap 1919. április 6-i számában jelent meg a Megyei Direktórium rendelete a vallás tanításának megszüntetéséről a megye iskoláiban.

A Tanácsköztársaság művelődésügyi politikája megvalósításának első és fontos feladata volt az egységes, átfogó állami iskolai rendszer megteremtése. Az iskolákat a szocialista nevelés szolgálatába állították. Minden iskolát államosítottak és kimondták, hogy az oktatás, a nevelés állami feladat. Különösen döntő jelentőségű volt az egyházi iskolák államosítása, melyek a reakciós, feudális nevelés fellegvárai voltak. A régi osztálytagozódást tükröző iskolai rendszer helyett az új rendszer alapjának a nyolcosztályos, egységes, minden 6–14 éves gyermek számára kötelező népiskolát tekintették. Minden előkészületet megtettek a Közoktatásügyi Népbiztosság utasítása alapján, hogy az 1920/21-es tanévben megvalósuljon ez a terv. Erre azonban csak egy negyedszázad múlva – 1945 után – kerülhetett sor.

Igen fontos intézkedés volt, hogy ingyenessé tették az oktatást. Ez mindenki számára biztosította a tanulási lehetőséget. Ezt tükrözi a fővárosi Népbiztosság 1919. március 28-án kiadott rendelete: „A főváros összes iskoláiban és tanfolyamain a tanítás ingyenes, mindennemű tandíj szedést ezennel megszüntetünk.” (Budapesti Népbiztosság Hivatalos Közlönye, 1919. ápr. 11-i szám, XIV-es rendelet)

Az iskolareform keretén belül nagy jelentőségű volt a Közoktatásügyi Népbiztosság intézkedése az osztatlan iskolák felszámolására. A rendelet kimondta: „Az osztatlan népiskolákat a régi rendnek ezt a szégyenletes és szomorú intézményét, mely a tanítóra alig megvalósítható feladatokat róva, a népfelvilágosító munkának egyik fő akadályozója a Közoktatásügyi Népbiztosság rövid idő alatt teljesen meg akarja szüntetni.” (Közoktatásügyi Népbiztosság, X-es számú rendelete, 1919. április 20.)

A dolgozó nők helyzetének javítására az óvodák és napközi otthonok hálózatának széleskörű kiépítését tervezték. Nem feledkeztek meg a beteg és gyenge gyerekekről sem. Részükre szanatóriumi napköziotthonokat terveztek. Az óvodákat játékkiskoláknak szervezték át, ez az elnevezés jobban tükrözte az azokban végzett tevékenység tartalmát és célját.

A Tanácsköztársaság iskolai és oktatási reformja komoly jelentőséggel bírt a pedagógusok számára is. A tanítók örömmel fogadták az intézkedéseket, mert saját munkájuk megbecsülését látták bennük. Látták, hogy megteremtődik az igazi pedagógiai munka alapja. Ezrével vettek részt a különböző továbbképzésekben. Az ország területén 15 000 tanítóval ismertették a megváltozott politikai és társadalmi viszonyokat, az iskola szerepét a tanácsrendszerben. A megyék művelődésügyi osztályai tanfolyamokat és előadássorozatokat szerveztek a pedagógusok minél gyorsabb átképzésének érdekében. Egyik legfontosabb feladat volt a pedagógusok világnézetének megváltoztatása és átalakítása. A Nógrádi Népszava 1919. augusztus 3-i száma hírt adott arról, hogy a megyében befejeződött a tanítók átképző tanfolyama és 85 fő kapott látogatási bizonyítványt. Különböző kézikönyveket és segédanyagokat adtak ki a pedagógusok munkájának segítésére. Ilyen pl. a „Történeti kézikönyv” és „A természet könyve”. Mindkét kézikönyv a szocialista szellem elterjedését szolgálta. Az egész iskolareform keretén belül nagyon komoly helyet kapott a gyakorlati tantárgyak oktatása. Az általános iskolákban bevezették a kézimunka órákat, középiskolákban pedig a politechnikai oktatást. Ezen tantárgyak helyes tanítása érdekében rendeletben előírt külön szaktanfolyamokat rendeztek a pedagógusok részére. A pedagógusok átnevelése és oktatása mellett a Tanácsköztársaság kormánya nem feledkezett meg a pedagógusok megbecsüléséről, anyagi helyzetük javításáról sem. Rendezték a tanítók fizetését, mentesítették a népoktatásban résztvevő tanerőket a szolgálati díj, valamint bármilyen címen fizetendő nyugdíjjárulék fizetése alól. A Közoktatásügyi Népbiztosság renoeletet adott ki, hogy a nevelőknek személyenként 1000 korona gyorselőleget kell folyósítani, melynek visszatérítéséről később intézkednek. Az iskolareform érdekében hozott intézkedések, valamint a pedagógusok megbecsülését célzó rendeletek tükrözik, hogy milyen jelentős szerepet kapott az egész Tanácsköztársaság munkájában a szocialista iskolaügy kibontakoztatása.

Az iskolareform kiterjedt a középiskolákra és a felsőfokú oktatásra is. A középiskolákban megkezdték a szocializmus alapelveinek ismertetését. Kevésbé fontos tantárgyak rovására kibővítették a természettudományos oktatást. A Nógrádi Vörös Újság 1919. május 1-i száma cikket közöl „Új kultúra” címmel Dr. Holló Dezső tollából. A cikk a természettudományos oktatás fontosságát méltatja és rámutat a tárgy jelentőségére az iskolai munkában. A balassagyarmati gimnáziumba új szociológiai tanárt neveztek ki Dr. Gellér Árpád személyében. Bevezették az ingyenes zeneoktatást és széleskörű ismereteket nyújtottak a tanulóknak önképző körökben, a különböző művészeti területekről. A Nógrádi Népszava 1919. június 8-i száma tudtára adta a balassagyarmati dolgozóknak, hogy június 14-én a gimnázium Madách Imre irodalmi önképző köre Ady-estet tart. A Megyeházán rendszeresen rendeztek zenei hangversenyeket a diákok részére. A gimnáziumokban sok diákot áthatott a forradalmi szellem. Komoly méretekben vettek részt az aktív harcokban, jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. A Nógrádi Hírlap 1919. április 13-i száma Diákok a Vörös Hadseregben címmel cikket közölt, s

tudósítást adott arról, hogy a balassagyarmati gimnáziumban két katonai egység alakult.

Egyes iparágaknak megfelelően a Tanácsköztársaság kormánya több szakiskola megszervezését tervezte. A szakiskolák pedagógusai számára állandó jellegű szaktanári képzést kívántak biztosítani.

Komoly feladatot és felelősséget jelentett a felsőfokú oktatás átszervezése és megreformálása. Ezen a területen három fontos feladatot kellett sürgősen végrehajtani: 1. biztosítani a marxista oktatást; 2. fokozni az egyetemi képzés színvonalát; 3. biztosítani a rátermett munkásgyermek egyetemi tanulását. Az egyetemeken a hittudományi fakultást megszüntették, a hittudósok képzését egyházi feladattá tették. A munkás és paraszt szülők gyermekeinek egyetemi tanulását azzal is segítették, hogy a főiskolákon és az egyetemeken belül 3 hónapos előképző tanfolyamokat szerveztek. Marx–Engels munkáseyetemeket hívtak életre, ahol a különböző állami és pártfunkcióban lévő vezetőket képezték. A munkos és paraszt hallgatókat anyagilag is támogatták, számukra munkakedvezményt és ösztöndíjakat biztosítottak. Az iskolai oktatás mellett komolyan foglalkoztak az ifjúmunkások és iparitanuók helyzetével. Rendezték munkaidejüket és bérüket, valamint korszerű tanulási lehetőséget biztosítottak számukra. Megszüntették a munkáltatók önkényeskedését is.

A művelődésügyi politikában hatalmas szerepet kapott az iskolán kívüli felnőtt oktatás és népművelés. Vidéken a direktóriumok által létrehozott népművelési osztályok, vagy Közművelődési Tanácsok irányították ezt a munkát. Az iskolán kívüli oktatás egyik legfontosabb célkitűzése az analfabétizmus felszámolása volt, melyet a világháború előtti félfudális rendszer hagyott örökségül. Ebben az időben a lakosság közel 30%-a volt írástudatlan. Ezek számára a megyékben írás–olvasás tanfolyamokat szerveztek. A tanfolyamokon kívül ismeretterjesztő, zenei és irodalmi előadások, múzeumlátogatások és tanulmányi kirándulások biztosították a művelődési lehetőségek széles skáláját. A Tanácsköztársaság fennállásának ideje alatt vidéken 273 ismeretterjesztő előadást tartottak, mintegy 250 000 hallgató részvételével. Az előadásokon kívül 184 ipari és mezőgazdasági tanfolyamot indítottak, amelyek résztvevőinek száma mintegy 6000 főt tett ki. Vidékre a központból hetenként 90–95 diaposzitiv sorozatot igényeltek az előadásokhoz. Pesten és környékén 56 zenei és irodalmi előadást tartottak, az előadásokon a haladószellemű irodalmi és zenei műveket mutatták be. Meglepő a dolgozók nagyszámú részvétele az előadásokon. (6–800 fő egy-egy előadáson.) Az ifjúmunkások részére összesen 691 előadást tartottak művészeti, társadalom- és természettudományi, valamint közismereti tárgyakból. Negyvenkét múzeumlátogatást szerveztek, mintegy 1200 fiatalnak. (Jelentés a Közoktatásügyi Népbiztosság működéséről). A számok mutatják, hogy a dolgozók mennyire éltek a művelődési lehetőségekkel. A Közművelődésügyi Tanácsok újságokban, plakátokon és agitátorokon keresztül szervezték és népszerűsítették az előadásokat. A Nógrádi Népszava 1919. június 1-i számában hirdetemény jelent meg arról, hogy a Közművelődésügyi Tanács előadássorozatának második előadása június 7-én lesz. Ugyancsak előadást jelentett be július 9-re A technika fejlődése a jövő társadalmában címmel. Az előadást Horváth Gyula gimnáziumi tanár tartotta. Mikó Pál tanár július 6-án A jövő iskolájáról tartott előadást. Az előadássorozatok

rendezése mellett megkezdtek a különböző könyvek kiadását, melyek a szocialista eszmét terjesztették. Első ízben jelentek meg magyarul Marx, Engels és Lenin művei.

Nagy példányszámban adtak ki természettudományos és egészségügyi ismereteket nyújtó füzet-sorozatokat. A Nógrádi Vörös Újság felhívást közölt, hogy a dolgozók olvassák azokat a hasznos könyveket és új kiadványokat, melyeket a Közművelődésügyi Tanács propaganda osztálya ad ki. A Nógrádi Népszava 1919. június 15-i száma cikket közölt, melyben megírja, hogy a tervszerű népművelési munka érdekében a párttitkárokat és a nevelőmunkásokat (tanítók és tanárok) közös értekezletre hívták össze, melyen összehangolták a munkát és beosztották az egyes tevékenységek időpontját. (Pl. egy heti program Balassagyarmaton: Vasárnap délelőtt az ifjúságmozgalmi napja; kedden nőnap rendezvények; csütörtökön pártnap; hétfőn, szerdán és pénteken agitátorképző iskola). Az agitátorképzésre nagy gondot fordítottak. Sorozatosan rendezték az agitátorképző tanfolyamokat.

Az irodalom, a művészet és a tudomány eredményeit a dolgozók közkincsévé kívánták tenni. Ez a program találkozott a haladó művészek, tudósok helyeslésével. A programban a saját vágyuk megvalósulását látták, azt, hogy alkotásaik azok számára válnak elérhetővé, akik a legjobban megbecsülik: a dolgozók számára. Az irodalom, a művészetek és a tudományok legkiválóbb képviselői részt vettek a kulturális életben: Juhász Gyula, Tóth Árpád, Móricz Zsigmond, aki örömmel üdvözölte a Somogyban megalakult termelőszövetkezeteket; a zeneművészek közül Bartók Béla, Kodály Zoltán, Weiner Leó; a képzőművészek közül: Ferenczi Béni, Pór Bertalan, Vedres Márk; a színészek közül: Csontos Gyula, Ódry Árpád, Somlai Arthur, Rátkai Márton. A Tanácsköztársaság rendszeresen gondoskodott az írókról, művészekről és tudósokról. Munkájuk megbecsülését tükröző anyagi támogatásban részesítette őket.

A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 22-én köztulajdonba vette a magánkézben lévő színházakat, s ezzel megnyitotta a színházak kapuit a dolgozók előtt. A Közoktatásügyi Népbiztosság határozata tartalmazza a színházakról: „A színházjegyek többségét a dolgozó munkásság részére tartjuk fenn, leszállított áron. Ezen leszállított árú jegyeket a szakszervezet útján kapja meg a munkásság.” (Plakát archívum. Plakátgyűjtemény. V/130/919.). A korabeli újságok hosszú cikkekben számolnak be a dolgozók színházlátogatásáról. Az új közönség igényének megfelelően, száműzték a színházak műsoráról a reakciós darabokat. Klasszikus és haladó szellemű műveket mutattak be.

A színészeket állami státusba helyezték, ezzel biztosítva számukra a nyugodt alkotómunkát. A Tanácsköztársaság nemcsak a főváros színházellátásáról gondoskodott, hanem komoly figyelmet fordított a vidéki dolgozók színházellátására is. Vándor társulatok járták azokat a vidékeket, ahol nem voltak állami színházak. Erről tanúskodik a Nógrádi Népszava 1919. július 13-i száma, melyben értesítették a megye dolgozóit, hogy keszthelyi színészek érkeztek Balassagyarmatra, ahol színházi előadást tartanak. A színházak államosításával párhuzamosan köztulajdonba vették a filmpart és filmszínházakat. A művészi játékfilmek gyártása mellett komoly gondot fordítottak a természettudományos és ismeretterjesztő filmek készítésére. Sok új mozit hoztak létre a falvakban. A tanyák ellátására vándor-mozikat állítottak fel. A gyermekek részére rendszeres mesefilm-vetítéseket rendeztek. Felismerve a film nevelő jellegét, rendeletben biztosították a rendszeres film-

előadások tartását. Közoktatásügyi Népbiztosság 17-es számú rendelete szabályozta a mozihelyiségek igénybevételének rendjét. Nagy hatású volt annak a hét szovjet filmnek vetítése, melyet Szamuely Tibor hadügyi népbiztos hozott repülőgépen Szovjet–Oroszországból. A hét film az orosz filmgyártás legkiválóbb filmjei közé tartozott. A zenei élet is felélénkült. A Tanácsköztársaság idején nagy megbecsülésben részesítették az előző időkben háttérbe szorított Bartók Bélát és Kodály Zoltánt. A zenei kultúra terjesztése érdekében operaelőadásokat és munkáshangversenyeket rendeztek. Vidéken sorban alakultak meg a munkásdalárdák és zenei társaságok. 1919. június 22-én kamarazene estet rendeztek Balassagyarmaton. Július 6-án ismét hangversenyt rendeztek a Megyeházán. Július 20-án megalakult Balassagyarmaton a kamarazenei társaság és a munkáskórus. A múzeumok és egyéb kulturális intézmények államosításával is a dolgozók művelődését kívánta szolgálni a Tanácsköztársaság. A kultúra területén elért eredmények a dolgozókon kívül nagy hatással voltak az értelmiségiekre, tanítókra, tanárookra, tudósokra, valamint a művészekre. Nagyrésztük őszinte lelkesedéssel segítette a Tanácsköztársaság művelődési programjának megvalósulását.

GÁLFI ÁRPÁD

